

Schurvelingen

door dr. M. J. Adriani

Bij verkenning van de Kop van Goeree komt men spoedig tot de ontdekking, dat er sprake is van oud' en 'nieuw' land:

Nieuw' zijn de huidige zeeuerende duinen: de Zwade Hoek, de duinen van het Westhoofd (vuurtoren) en de Punt van het eiland. Hier vinden wij steeds duidelijk alle dynamiek van kalkrijke buitenduinen en stranden. Landinwaarts van deze duinenrij bevindt zich een geleidelijk ingedijkt polderland, dat nu de overgang vormt naar 'oud'. *'Oud'* zijn de Westduinen en de Middel- en Oostduinen en de zône er tussen in, het 'Oude Land van Diepenhorst', een cultuurgebied, waarin de Schurvelingen.

Onstuimig verleden

De geologische geschiedenis van de Kop van Goeree is het relaas van zeestromingen, wind, golfbeweging, van verplaatsing van zand en slib. Ook was er steeds samenspel van wind en zand en plant: duinen werden vastgelegd, de begroeiing kreeg vaste voet. In de loop der eeuwen werd de invloed van de mens op natuur en landschap steeds duidelijker. De oude duinen ontstonden waarschijnlijk tussen de derde en zevende eeuw na Chr., als toen functionerende buitenduinen. Het is waarschijnlijk, dat ook het Oude Land van Diepenhorst in die tijd is ontstaan en wel door zandverstuiving. Aan het einde van de zevende eeuw bestaat de Kop van Goeree dus in hoofdzaak uit het gebied, dat wij vandaag als 'het Oude Land' betitelen.

Tussen globaal de jaren 800 en 1000 hebben op Goeree ingrijpende en spectaculaire veranderingen plaats gevonden: het Haringvliet kreeg veel meer water te verwerken en een nieuwe duinenrij, de huidige zeeuerende duinenrij, zette zich in een wijde boog af, noordelijk en westelijk van het Oude Land. De tussen beide duingebieden liggende stranden en schorren werden geleidelijk ingepolderd.

Haaymeten en schurvelingen

Het Oude Land van Diepenhorst werd het land van haaymeten en schurvelingen ten gevolge van kleinschalige agrarische werkzaamheden, die tot verrijking van natuur en landschap leidden.

Haaymeten, de hier ter plaatse oudste vorm van agrarische bedrijfsvoering: door het graven van

greppels ontstonden smalle akkers van twee tot tien meter breedte. Een aantal van deze akkertjes vormde een bedrijfseenheid en werd omgeven door een opgeworpen aarden wal van circa 1 meter hoogte. Het zo ontstane geheel, akkertjes + wal, werd *haaymete* genoemd; de lage aarden wallen heetten *schurvelingen*. Het kalk- en voedselarme zand noopte tot een specifieke bedrijfsvoering: beweiding gedurende vijf achtereenvolgende jaren, gevolgd door inploegen van stalmest. Dan volgden twee jaren teelt van rogge of boekweit, daarna weer vijf jaren beweiding. In de greppels stonden elzen en jonge eiken, die regelmatig geriefhout leverden.

Daar het schurvelingengebied hoger ligt dan de omliggende polders werd de grond 's zomers erg droog, met gevolgen hiervan voor de opbrengst. De oude bedrijfsvorm handhaafde zich nog tot het einde van de 19e eeuw. Dan begint men met ontzanding, teneinde dichter bij het grondwater te komen. Bij deze ontginning (die werd voortgezet tot 1940) werd de aanwezige teelaarde zorgvuldig afgegraven, daarna werd een zandlaag weggehaald en de teelaarde weer opgebracht. Uit de zandmassa's, die hierbij overtollig werden, wierp men wallen op van twee tot drie meter hoog en van één tot tien meter breed. Deze zandwallen, karakteristiek voor het landschap van nu, met grasmatten of struweel begroeid, worden door velen eveneens schurvelingen genoemd.

Juist is dit niet: de schurveling in de strikte betekenis van het woord is de circa één meter hoge wal, die de oorspronkelijke haaymete omgaf. Op de door deze ontginning ontstane akkers werden o.a. sjalotten, uien, Oostindische kers, bonen en granen verbouwd, een heel wat uitgebreider programma dat vóór de ontginning mogelijk was.

In de recente tijd onderging het schurvelingenlandschap weer grote veranderingen. Voor dijkherstel, wegenaanleg en huizenbouw was zand nodig; de recreatie eiste veel ruimte. Bovendien werd het schurvelingengebied steeds droger door wateronttrekking uit de Middel- en Oostduinen ten behoeve van de drinkwatervoorziening en door intensieve bemaling van de poldersloten.

Onlangs kwam daar nog bij de onttrekking van drinkwater aan de ondergrond van het schurvel-

Ouddorp op Goeree (foto: Aero-camera, R'dam).

lingengebied zelf. De opbrengst van de akkers werd kleiner, terwijl de agrarische werkzaamheden arbeidsintensief bleven. Veel akkers werden in grasland veranderd.

Landschappelijke en natuurwetenschappelijke waarden

De studie van R. W. JANZEN (zie literatuurlijst) levert een goed overzicht over het gebied. Bij het opstellen van het hier volgende overzicht werden o.a. aan deze studie gegevens ontleend.

De *wallen* dragen zowel kruidenvegetaties, als ook struweel, waarvan de aard afhankelijk is van bodemeigenschappen (b.v. kalkrijk of kalkarm zand), van de expositie (helling naar N, O, Z of W gekeerd) en het beheer, waaraan het terrein in de loop der jaren onderworpen is geweest.

Op kalkarme wallen en op naar het zuiden gekeerde hellingen kunnen wij droge, kruidenrijke *grasvegetaties* aantreffen, vrij open, met Paashaver, Buntgras, Zandblauwtje als kenmerkende soorten. Hier verder: Muizenootje, Schapezuring en Reukgras. Deze vegetatie kan zich ontwikkelen tot een struweel van Brem met Zachte witbol,

onder behoud van de soorten van de kruidenrijke grasvegetatie, die dan wat terugtreden.

Op kalkrijke wallen, zoals in de Oude Nieuwlandse Polder, komt een droge kruidenvegetatie voor, gekenmerkt door Geel walstro, Gewoon fakkelgras, Smalbladige weegbree, Handjesgras, Hazepootje en Kweekgras. Opvallend kunnen hier ook zijn: Gewoon struisgras, Schapezuring en Nachtsilene. Noord- en oosthellingen dragen een kruidenrijke eikvarenvegetatie met struikvormige eiken, vergezeld van soorten van de hierboven aangeduide graslanden.

Tenslotte de *struwelen*: Hier treffen wij aan: Zomereik, Witte abeel, Ratelpopulier en iep; in de ondergroei Zachte witbol, Mannetjesvaren en enkele soorten van de reeds genoemde vegetatietypen. De struwelen worden bovenop, langs de helling en aan de voet van de wallen aangetroffen.

Vermeld dient nog te worden, dat onderaan de hellingen, maar pleksgewijs ook bovenop de wallen ook ruigtevegetaties voorkomen, gekenmerkt

door Kweekgras, Melganzevoet, brandnetels en bramen, waar bovendien opvallen Akkerwinde, wikke, struisgras en Akkerhoornbloem.

Haaymeten en *verlaten akkers* vertonen, al naar het beheer, een verschillend beeld. Als deze gehooïd worden, verschrallen zij en dan ontwikkelt zich veelal de hierboven genoemde droge, kruidenrijke graslandvegetatie. Deze levert weinig hooi. Stopt men met hooien in verband hiermede, dan vestigt de Brem zich spoedig, daarna eik en populiersoorten. Een ietwat ruige vegetatie met Pitrus kan plaatselijk optreden.

De *greppels* bieden een ander aspect: els, Manne-tjesvaren, Eikvaren, Grauwe wilg, Geoorde wilg, Ruwe berk, Zomereik, Hop, Kamperfoelie.

Wallenlandschap Kop van Goeree (foto: P. Nijhoff).

Schurvelingen, domein van planten en dieren

De schurvelingen verschijnen ons als een kleinschalig, rijk gevarieerd cultuurlandschap, ingebed in een gaaf landelijk gebied van in hoofdzaak cultuurland en natuurterreinen. In het schurvelingen-gebied vinden wij boomgroepen, struwelen, graslanden en akkertjes. Zij vertegenwoordigen levensgemeenschappen van zeer verschillende aard, structuur en soortensamenstelling. Bovendien zijn boomgroepen – bosfragmenten, als men wil – in de bosarme kop van het eiland bepaald bijzondere landschapselementen. Er is dus verscheidenheid, kleinschaligheid, bereikbaarheid van vele en verschillende soortenrijke landschapstypen, nabij en verderaf. Dit gegeven weerspiegelt zich ook in de *dierenwereld*.

‘Wat leeft, leeft van de levenden’ (ANTHONIE VAN LEEUWENHOEK). Door zijn verscheidenheid herbergt het landschap een menigte insecten, spin- nen, wormen, slakken, pissebedden, bladeren, wortels, wortelstokken, vruchten en zaden etc. Het bedje ligt dus gespreid voor Bosmuizen en

Wallenlandschap Kop van Goeree (foto: P. Nijhoff).

Bosspitsmuizen, voor Veldmuizen, Dwergmuizen en Woelratten. Hazen huppelen er rond en slaan er hun haken; er zijn Mollen en Egels, Wezels en Hermelijnen. De rondfladderende Grootoorvleermuis is een gewone avond- en nachtelijke verschijning in het zomerhalfjaar.

Ook herbergen de schurvelingen vier soorten amfibieën, te weten: de Kleine salamander, de Bruine kikker, de Gewone pad en de Rugstreeppad. Aan kruipend en wroetend bodemgedierte dus geen gebrek!

Dus uilen? In de schurvelingen zelfs drie soorten: Ransuil, Steenuil en ook de Kerkuil. Met dit gegeven valt er in de vogelwereld meer te verwachten, met name wat betreft vogels, die bij voorkeur bosjes, houtwallen, boerderij-erven en hiermee verwante biotopen opzoeken. In de schurvelingen vinden wij grondscharrelaars, als Merel, Grote lijster, Zanglijster, Roodstaart, Heggemus en Vink, tak- en stamafzoekers als Koolmees en Pimpelmees; vele kleine zangertjes, die hun insecten, spinnetjes enz. hoofdzakelijk op bladeren zoeken: Grasmus, Fitis, Tjiftjaf, Tuinfluiter, Braamsluiper en Spotvogel. Er zijn jodelende Wielewalen.

Bijzondere vermelding verdienen ook de Grauwe klauwier en de Putter. Op de weijtjes is de Groene specht uit op mieren. Het spechtengeroffel in het voorjaar kan ook van de Grote bonte specht zijn. Luidruchtig zijn Zwarte kraaien, Kauwtjes, Eksters en Vlaamse gaaien, evenzo Fazanten. Er zijn weidevogels: Scholeksters, Kieviten, Wulpen, Grutto's en Tureluurs. Al met al dus een landschap met kostelijke natuurwaarden.

De schurvelingen en de Kop van Goeree zijn zeer rijk aan vlindersoorten. In de uitvoerige beschouwingen van HUISMAN en VROEGINDEWEI (zie literatuurlijst) kan men veel hierover te weten komen.

In de reeds genoemde studie van Janzen staat dit als volgt duidelijk samengevat (blz. 25):

‘Zowel uit de gegevens over de vegetatie, als over de fauna van het schurvelingengebied blijkt, dat dit gebied een aparte plaats inneemt op Goeree. Daarbij blijkt, dat het schurvelingengebied niet op zich zelf staat, maar een onderdeel is van de hele kop van Goeree. Wanneer het schurvelingengebied verloren zou gaan, zou dit een zeer grote verarming van o.a. de vogel- en vlinderfauna tot gevolg hebben. Om dit te voorkomen is een bezinning nodig op de toekomst van de hele kop van Goeree, zowel door de bevolking, als door de gemeentelijke en provinciale overheden’. Einde citaat.

De stichting Het Zuid Hollands Landschap prijst zich gelukkig een belangrijk en nog gaaf gedeelte van het schurvelingengebied, nl. de Kleistêe, onder haar vleugels te hebben.

Adres van de schrijver:

LITERATUUR:

ADRIANI, M. J. ‘De Kleistêe, een nieuwe aanwinst van de stichting Het Zuid Hollands Landschap op Goeree’, Tijdschrift Stichting Het Zuid Hollands Landschap, nr. 77/4, 1977.

HUISMAN, K. J. en P. VROEGINDEWEL. ‘Bijdrage tot de kennis van de vlinderfauna in het schurvelingengebied te Ouddorp, Z.H., R.I.V.O.N., 1965.

JANZEN, R. W. Inventarisatie, evaluatie en beheer van de Schurvelingen bij Ouddorp op Goeree, verslag landbouwhogeschool, Wageningen, afd. natuurbeheer, 1974.

VERMEIJ, Dr. P. B. ‘De Zuid Hollandse Eilanden’ in Handboek der Geografie van Nederland. Dl. IV, Zwolle, 1954.

WEEYERS, Th. ‘Plantengroei van het eiland Goeree in verband met zijn bodem en geschiedenis’, N.K.A., 1921.

WESTHOFF, V., C. G. VAN LEEUWEN en M. J. ADRIANI. ‘Vegetatie en Fauna van Goeree’, Jaarboek wetenschappelijk genootschap voor Goeree-Overflakkee, 1961.

De houtwallen in het binnenduinlandschap van Schouwen

door R. de Boer

Landschap en landgebruik

Het duingebied van Schouwen omvat fysisch-geografisch gezien twee grote deelgebieden, die onderling sterk verschillen, nl. de reliëfrijke duinen en de binnenduinvlakte. De reliëfrijke duinen, met hoogten tot 30 m + N.A.P. reiken het verst landinwaarts (plm. 3,5 km) ter hoogte van Haamstede. In het noordwesten is de duingordel aanmerkelijk smaller en in het noorden, bij Renesse, bestaan de eigenlijke duinen slechts uit één zeereep. De binnenduinvlakte, die aan het gebied van de reliëfrijke duinen grenst en er deels door omsloten wordt, is een uitgestrekt, relatief laaggelegen en overwegend vlak duinzandgebied. In oostelijke richting gaat dit gebied min of meer geleidelijk over in de zeekleipolders.

De binnenduinvlakte is vermoedelijk vrij kort na de vorming (omstreeks 1000 na Chr.) in cultuur genomen. Tengevolge van de menselijke activiteiten ontstond in de loop der eeuwen een kleinschalig agrarisch cultuurlandschap, bestaande uit een mozaïek van kleine blokvormige percelen, die van

elkaar gescheiden werden door lage zandwallen. Deze zandwallen waren opgeworpen bij de egalitatie van het terrein. De wallen hadden niet alleen de functie van perceels- en eigendomsscheiding, maar dienden tevens, door beplanting met ‘doornstruiken’, als wildkering om de vaak talrijke konijnen buiten de akkers te houden.

Samenhangend met de vorming van nieuwe duinstelsels in het westen en noordwesten is in het verleden betrekkelijk veel landbouwgrond overstoven. Zo vermeldt het ‘Veldboek van de Westeren Ban’, dat ‘sedert 1667, 338 gemeten, 100 roeden en 13 hofsteden geheel onder het zand zijn bedolven’, (Fokker 1908).

Hoewel verspreid in de gehele binnenduinvlakte boerderijen (‘duinhoeven’) voorkwamen, concentreerde de bewoning zich voornamelijk in het overgangsgedebied naar de polders. In dit overgangsgedebied tussen de duinen en de polders, in het vervolg aangeduid als de Duinzoom, ontstonden de dorpen Renesse, Haamstede, Burgh en Westenschouwen.